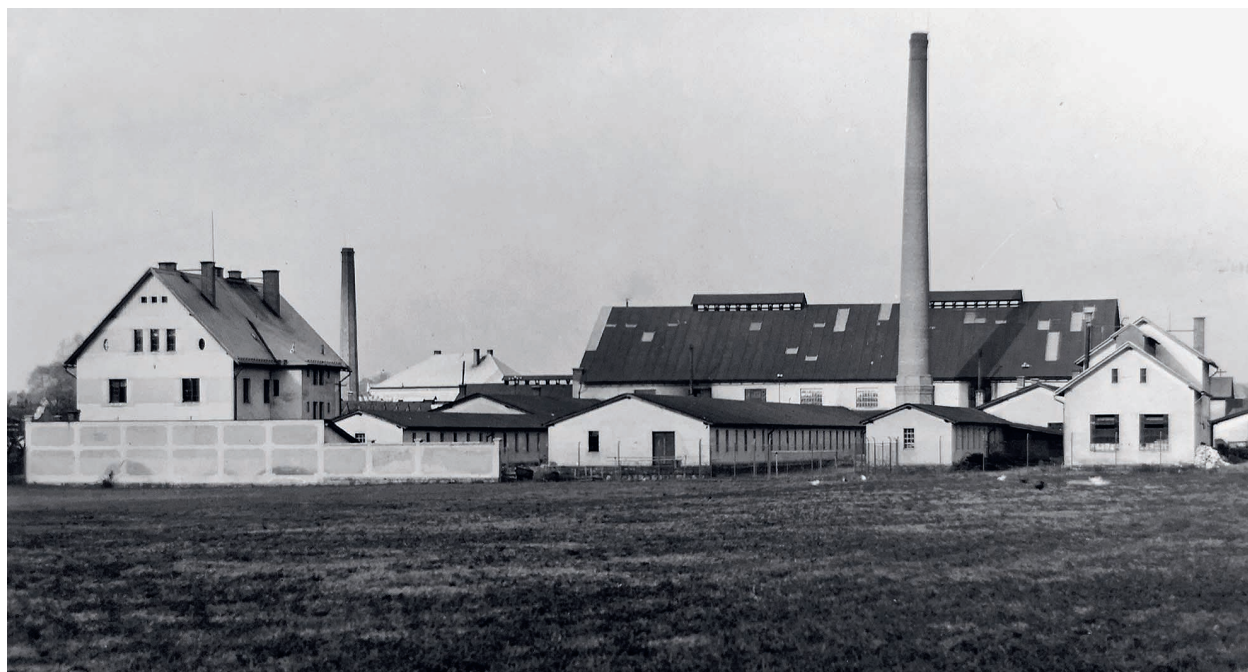

„Kopalova“ sklárna v Mnichově Hradišti.

Růst a pád české továrny „na všechny druhy surovin potřebných pro sklářský průmysl jablonecký“

Jana TICHÁ

ANOTACE: Příběh sklárny v Mnichově Hradišti, vystavěné i zrušené během první poloviny 20. století, ilustruje vzestupy a pády „jabloneckého průmyslu“, specifického segmentu sklářství. Příspěvek zároveň otevírá otázku vývoje a typologie staveb a výrobních areálů tohoto odvětví.

1

Na okraji Mnichova Hradiště, na severní straně silnice vedoucí z centra k Sobotce, vznikl ve 20. letech 20. století areál tzv. Kopalovy, později Strnadovy sklárny, zařízení „na všechny druhy surovin potřebných pro sklářský průmysl jablonecký“,¹ kde Petr Kopal mezi světovými válkami zaměstnával 300 sklářů. Stejně jako dělnické domy, vystavěné na jižní straně téže ulice, stojí dodnes, přestože výroba skla nepřekročila rok 1950.

K výzkumu sklárny v Mnichově Hradišti bylo přistoupeno v rámci dílčího cíle Sklářství středních Čech, jenž je v NPÚ součástí vědeckovýzkumného úkolu Industriální dědictví, který navázal na předchozí plošný průzkum industriálního dědictví regionu. Výzkum zmíněné sklárny byl prováděn na základě prohlídky místa a archivních pramenů, bez opory v dosud vydané literatuře; o existenci továrny totiž existuje v odborné literatuře věnované sklářství jen velmi málo (a navíc velmi stručných) zmí-

nek, a – jak prokázaly konzultace – mnoho o něm nevědí ani současní přední odborníci na historii sklářství. Zároveň jen velmi chabé povědomí o minulosti továrního areálu na kraji města mají i dnešní obyvatelé Mnichova Hradiště a jeho existence není reflektována ani v regionální historiografické literatuře, která se jinak průmyslové minulosti města hojně věnuje.

Limity poznání o sklárně Petra Kopala jsou tak dány několika málo zjištěnými a přístupnými zdroji.

V Muzeu Mnichovo Hradiště, fondu Továrny, Sklárna Kopal, je v rozsahu dvou kartonů uložena korespondence majitele sklárny, na jejímž základě lze – při vědomí jistého zkreslení a v komparaci s odbornou literaturou věnovanou sklářskému průmyslu a jablonecké výrobě – konstruovat hospodářský význam podniku. Další z pramenných zdrojů, složky č. 600, 601 a 627–623 v archivu Stavebního úřadu MěÚ

Obr. 1. Mnichovo Hradiště, sklárna Petra Kopala v Jirákově ulici, celkový pohled od východu, 30. léta 20. století. Osobní archiv Petra Kopala (autor a datum pořízení nejsou známi).

Mnichovo Hradiště, dokládají výstavbu továrního areálu a poskytují představu o dobových normách, požadavcích a administrativní náročnosti výstavby. Osobní (telefonické) rozhovory s pamětníkem Petrem Kopalem, vnukem zakladatele továrny, doplnily základní informace o osudech majitele sklárny Petra Kopala a jeho rodiny. Nakonec pak obhlídka na místě (limitovaná omezenou přístupností areálu se specializovanou výrobou chráněnou před průmyslo-

■ Poznámky

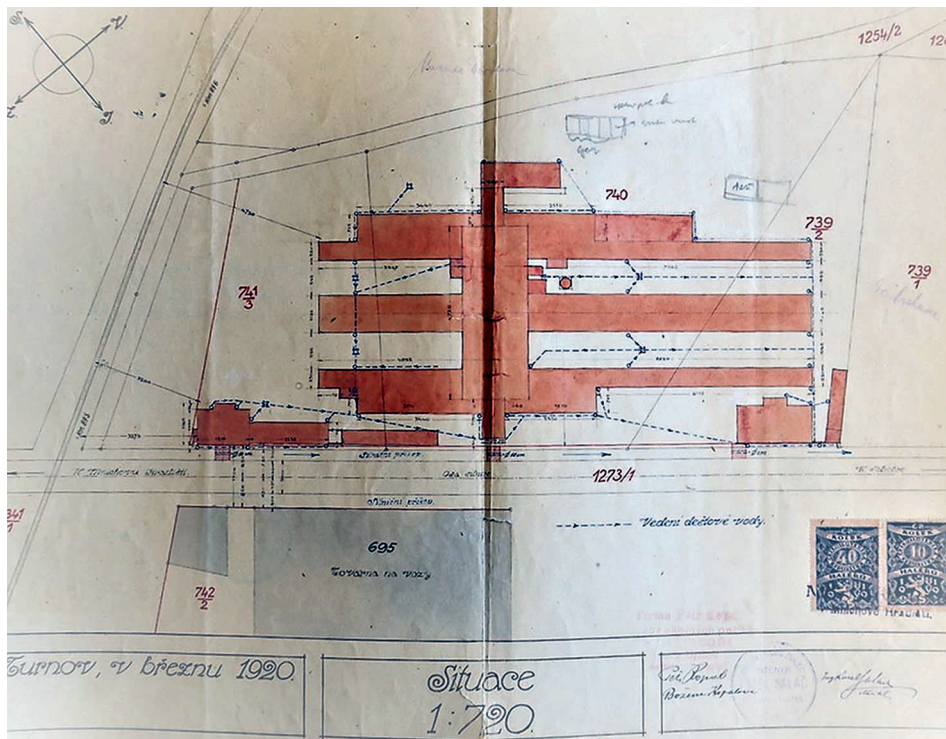
¹ Žádost Petra Kopala Ministerstvu průmyslu, obchodu a živnosti, 10. 12. 1937, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 2.

2

Obr. 2. Zakladatel a první majitel sklárny v Mnichově Hradišti, Petr Kopal. Osobní archiv Petra Kopala (autor a datum pořízení nejsou známi).

Obr. 3. Plán na stavbu sklárny v Mnichově Hradišti, vypracovaný v březnu 1920 Karlem Salačem. MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad. Složka č. p. 600. Foto: Jana Tichá, 2019.

3

Fenomén jablonecké zboží

Firma Petra Kopala byla jedním z mála českých podniků tzv. jabloneckého průmyslu. Na jeho počátku byla výroba umělých perel na konci 18. století, která se v následujících 150 letech rozrostla v svěbytný obor s hutní prvovýrobou a širokou škálou rafinačních postupů. Jablonecká bižuterie (kameny, mačkané a foukané perle, perličky, tzv. šmelc, a výrobky z nich), skleněné knoflíky, náramkové kroužky, nad plamenem tažené dekorativní předměty a krystalerie (drobné lisované či lisofované a následně broušené stolní, toaletní, kancelářské, dekorativní, užitkové a lustrové sklo včetně ověsků)³ se staly světovým fenoménem.⁴

Výrobní i obchodní (exportní) vzestup jabloneckého průmyslu započal na přelomu 18. a 19. století, konjunktura ještě zrychlila ve druhé polovině 19. století díky rostoucí oblibě zdobení šatů perlovými výšivkami a používání skleněných knoflíků. Největší konjunktura jabloneckého průmyslu spadá do období meziválečného Československa,⁵ kdy ve světovém kontextu zaujímal první místo.⁶

Do počátku 20. století se výroba jabloneckého zboží soustředila v převážně jazykově německých oblastech, s centrem v Jablonci nad Nisou. Postupně ale docházelo k zakládání bižuterních závodů v jazykově českých oblastech na Železnobrodsku⁷ a od počátku 20. století v Pojizeří,⁸ což vyvolávalo u německých průmyslníků nelibost. Obchodní zájmy se tak vystříhly v národnostní boje.⁹

Jen menšina provozů vyrábějících jablonecké zboží měla charakter tovární výroby, vázané na strojní vybavení.¹⁰ Drtivá většina firem byla

■ Poznámky

2 Jistou nadějí ještě vzbuzuje zpřístupnění zcela nedávno zpracovaného fondu Československé závody sklářské, n. p., Praha. Vzhledem k delšímu uzavření Národního archivu v době zpracování tématu (březen–duben 2020) však nebylo možné jej využít.

3 Petr Nový, *Ve službách módy a stylu. Česká bižuterie v období první republiky (1918–1938)*, Praha 2017, s. 20.

4 Ibidem, s. 9.

5 Ibidem, s. 181.

6 Roland Kirsch et al., *Historie sklářské výroby v českých zemích II. /1. Od konce 19. století do devadesátých let 20. století*, Praha 2003, s. 22.

7 Olga Drahotová et al., *Historie sklářské výroby v českých zemích I. Od počátků do konce 19. století*, Praha 2005, s. 341–342.

8 V roce 1920 se jím nejvíce lidí živilo v soudních okresech Jablonec nad Nisou, Tanvald, Železný Brod, Turnov, Liberec, Rokytnice nad Jizerou, Lomnice nad Popelkou, Vysoké nad Jizerou, Semily a Český Dub. Více viz Nový (pozn. 3), s. 25, ale také Antonín Korál, *Domácká práce v československém sklářství, Sklářské rozhledy I*, 1924, s. 4–6.

9 Viz Kirsch (pozn. 6), s. 23.

10 Specifickým jevem bylo pronajímání volných míst v brusárnách – majitel brusárny zaměstnával brusiče sám, nebo volná místa v ní pronajímal za pevnou každodenní taxu brusičům, kteří pracovali pro jiné podnikatele. Více viz Kirsch (pozn. 6), s. 22.

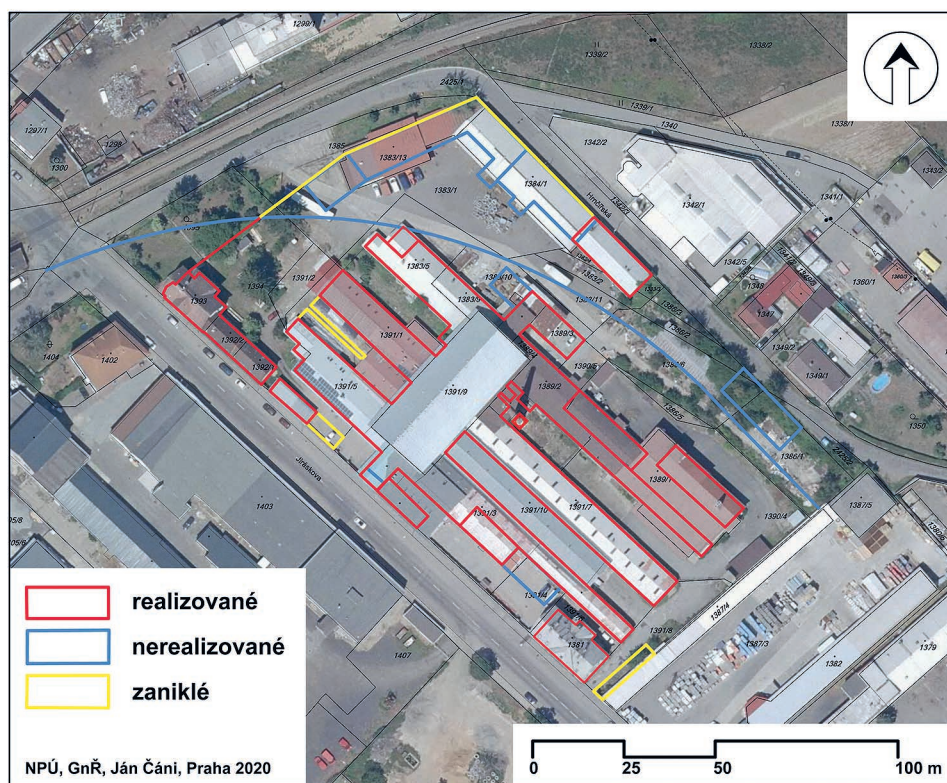
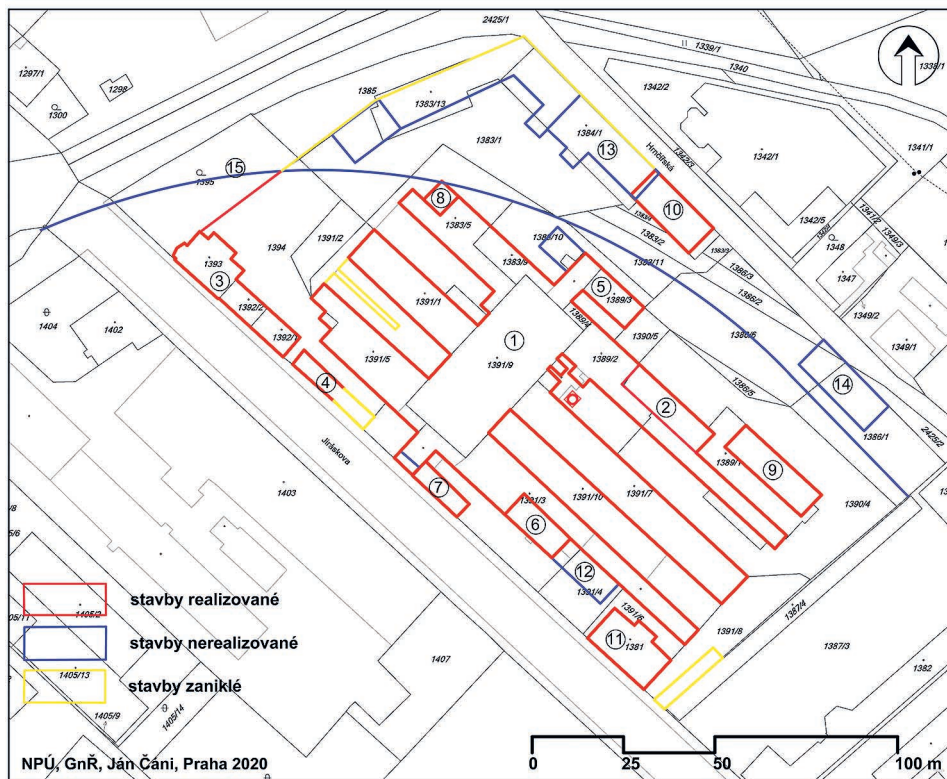
Obr. 4. Mnichovo Hradiště, areál sklárny v Jiráskově ulici, vývoj zástavby: 1) hutní hala, 1921, 2) dílny a různé místnosti, 1921, 3) obytná a administrativní budova čp. 600, Kopalova vila, 1921, 4) kůlna při hospodářské budově, 1921, 5) kůlna na uhlí, 1921, 6) skladiště, 1921, 7) kolna pro vozy, 1923, 8) místnosti pro pec na korále, 1923, 9) stavba na sekání a navlékání korálků, 1923, 10) garáž, 1925, 11) dům s byty pro dělníky čp. 601, 1921, 12) místnost pro pánev (nerealizováno), 13) portýrka s dělníckými lázněmi a s bytem v 1. patře, dále místnosti dílenské a místnosti pro sekání a navlékání korálků, skladiště surovin i hotových výrobků a dílny na výrobu šamotových pávnů (nerealizováno), 14) skladiště pro lučebniny a hotové zboží (nerealizováno), 15) vlečka (nerealizováno). Podklad: ČÚZK. Graficky upravil: Ján Čáni, 2020.

Obr. 5. Mnichovo Hradiště, areál sklárny v Jiráskově ulici – plánovaný a současný stav, Podklad: ČÚZK. Graficky upravil: Ján Čáni, 2020.

organizována v nákladnickém systému.¹¹ Rafinaci, již se zabýval největší počet pracovníků, prováděli hlavně dělníci ve vlastní dílně nebo domácnosti. Ti dostávali od podnikatele – tzv. líferanta – přesně specifikovanou zakázku a lhůtu na její vyhotovení.¹² Surovinu, případně polotovary, si opatřovali sami, za práci byli odměňováni od kusu a často pracovali pro několik zaměstnavatelů, aniž měli s kýmkoliv z nich trvalý pracovní vztah.

Tím byla dána hlavní konkurenční výhoda jabloneckého zboží – typologická a výtvarná pestrost a příznivá výrobní cena.¹³ Největší slabinou jabloneckého průmyslu ovšem byla jeho fatální závislost na exportu;¹⁴ vyváželo se 90 % zboží.¹⁵ Exportéři získávali informace o módních změnách a poptávce, určovali směřování oboru a podle zájmu zákazníků pak zadávali zakázky. Patřili k nejprivilegovanější vrstvě, zastávali vysoké funkce v samosprávě, spolcích i sdruženích.¹⁶

Exportérem a líferantem byl s největší pravděpodobností ve svých podnikatelských začátcích i zakladatel a majitel sklárny v Mnichově Hradišti Petr Kopal. Od 80. let 19. století zaměstnával několik stovek sklářů broušením, irisováním¹⁷ a navlékáním perliček, patrně od přelomu století i výrobou skleněných náramků.¹⁸ V roce 1905 přenesl výrobu do Vlastibo-

■ Poznámky

11 Viz Drahotová (pozn. 7), s. 341.

12 Antonín Korál, Domácká práce v československém sklářství, *Sklářské rozhledy* II, 1925, s. 18–22.

13 Viz Nový (pozn. 3), s. 181.

14 Viz Kirsch (pozn. 6), s. 22. Srov. Nový (pozn. 3), s. 29.

15 František Xaver Jiřík, *České sklo*, Praha 1934, s. 81.

16 Viz Nový (pozn. 3), s. 181, nebo Antonín Korál, Domácká práce v československém sklářství, *Sklářské rozhledy* III, 1926, s. 86–22.

17 Irisování znamenalo dekorativní potažení výrobku chemicky zbarvenou vrstvou ocele, mědi, bronzu nebo stříbra. Viz Antonín Korál, Domácká práce v československém sklářství, *Sklářské rozhledy* I, 1924, s. 5.

18 Dopis Petra Kopala Ministerstvu obchodu, 7. 10. 1937, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 1.

6

7

8

Obr. 6. Plán obytné (administrativní a hospodářské) budovy, dnešního domu čp. 600, vypracovaný v únoru 1921 Karlem Salacem. Uloženo: MěÚ Mníchovo Hradiště, Stavební úřad. Složka č. p. 600. Foto: Jana Tichá, 2019.

Obr. 7. Mníchovo Hradiště, dům čp. 600, sídlo ředitele sklárny a jediná stavba továrního areálu, která se zachovala, resp. byla obnovena v původním výtvarném konceptu továrního areálu. Foto: Jana Tichá, 2019.

Obr. 8. Detail západního průčelí administrativní a obytné budovy čp. 600, jediné stavby areálu sklárny s dochovaným architektonickým členěním a zdobnými detaily. Foto: Jana Tichá, 2019.

ře (okr. Jablonec nad Nisou),¹⁹ kde vystavěl brusírnu. Další brusírnu „na lepší druhy perliček“ vystavěl v roce 1919 v Turnově.²⁰ Své zboží také samostatně – bez zprostředkovatele – exportoval.²¹

Proč další podnik manželů Kopalových vznikl právě v Mníchově Hradišti, bohužel nevíme. Na počátku roku 1920 však již existovaly plány na stavbu nové sklárny „o 2 pecích s příslušnými běháky a vedlejšími místnostmi, spolu se skladištěm, administrační budovou a s domem s byty pro dělníky“²² a stavbu dělnických domků, vše nedaleko místního nádraží.

Stavba sklárny

Silná složka v archivu Stavebního úřadu v Mníchově Hradišti vypovídá o administrativní

náročnosti a byrokratických procesech, které stavbu sklárny provázely.²³ Nejstarší dokumenty v ní se vztahují k parcelaci pozemků a umístění stavby²⁴ a obsahují řadu připomínek pocházejících od státního cestmistra, rady státních drah,²⁵ obvodního lékaře, stavebního úřadu²⁶ a technického znalce.²⁷ Další připomínky a podmínky – v první řadě od Okresní

■ Poznámky

19 Ve Vlastiboři měla Firma Petr Kopal, vývoz skelných perlí v Lastiboři (sic!), pošta Dražkov, stanice Navarov, své sídlo a manželé Kopalovi v čp. 65 hospodářství.

20 Dopis Petra Kopala Ministerstvu obchodu, 7. 10. 1937, Muzeum Mníchovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 1.

21 Dopis Petra Kopala Ministerstvu sociální péče, 20. 10. 1935, ibidem.

22 MěÚ Mníchovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

23 Ibidem.

24 Dopis manželů Kopalových Městskému úřadu, 31. 3. 1920, s ručním přípisem datovaným 10. 4. 1920, MěÚ Mníchovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

25 Protokol z jednání o stavbě sklárny, 17. 4. 1920, MěÚ Mníchovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

26 Ibidem.

27 Ibidem.

správy politické²⁸ – si vysloužil samotný stavební záměr, doložený plány inženýra Karla Salače z Turnova.²⁹ O jeho povolení Kopalovi požádali 20. dubna 1920³⁰ a získali je na podzim téhož roku.³¹ Stavba sklárny však byla zahájena již na jaře roku 1920, a protože Kopalovi se stavbou spěchali, za rok a půl byla „až na vnější omítky dokončena“. Kolaudace proběhla v listopadu 1921.³²

Dokončení hlavní budovy sklárny a zahájení výroby v ní však představovalo jen první fázi výstavby továrního komplexu. Po hutní hale byla plánována řada dalších staveb, ve většině případů přesněji přístaveb, rozšiřujících provozní zázemí i výrobu. Většina z nich byla také záhy realizována.³³

Po polovině 20. let 20. století, kdy byl areál dokončen, se stala středobodem sklárny hutní hala, hmotová dominanta celého komplexu s širokou sedlovou střechou ukončenou dvěma střešními odvětrávacími nástavci. V interiéru byla hala otevřena do krovu, jehož konstrukce je zachycena v zásadě (ne úplně přesně) na plánu z března 1920. Dodnes je tento krov zachován v původní podobě, s výjimkou hřebenových větráků. Na obou štítových průčelích byla hutní hala ukončena honosnými sloupovými portiky, v nichž byly umístěny generátory; trasy plynových kanálů od generátorů ke dvěma pecím, umístěným v ose haly, na plánech zachyceny nejsou. Také další detaily, z nichž by bylo možné udělat si představu o vybavení sklárny, technologii či organizaci výroby, v dostupných pramenech zcela absentují a vzhledem k dobovým obavám z průmyslové špionáže³⁴ nelze ani předpokládat jejich objevení. Na místě, a to ani v reliktech, se technologie nezachovala, a tak si lze představu o pracovních procesech v Kopalově sklárně udělat pouze z analogií či literatury.³⁵

Výjimkou vypovídající o jednom segmentu produkce sklárny jsou architektonicky dochované tři páry křídel kolmých na osu hutní haly, vybíhající z ní zrcadlově na obě strany a ve stavebních plánech označované jako „běháky“. Obsahují dlouhé chodby, potřebné pro výrobu sklářských polotovarů – trubic pro sekané a foukané perle.³⁶ Při jejich výrobě se skelná hmota vytahovala ze sklářských pánví do délky až 60 metrů a název odráží skutečnost, že při jejich výrobě sklář běžel. Stejně jako hutní hala jsou i běháky zděné z cihel a jejich prostor se otvírá do krovu. Střecha je sedlová, nízkého sklonu; krov je vaznicový. Krokve byly osazeny na zazděnou pozednici a opřeny o hřebenovou vaznici, vynášenou v každé páté vazbě sloupkem neseným kleštinovým hambalkem. Prostřední z běháků na obou stranách má dvojnásobnou šířku (obsahoval dvě výrobní trasy). Jeho krov je obdobný, sloupky však dosedají

až na podlahu a jsou v podélném směru rozepřeny vodorovnou rozpěrou.

Základní půdorys hutní haly s běháky byl ještě doplněn o drobnější prostory přistavěné k vnějším průčelím běháků nebo mezi ně: obsahovaly personální zázemí (kancelář, šatna) i technické zázemí výroby (truhlárna, třídnírna, přípravna) a sklady materiálu a výrobních potřeb (písku, paliva, nádob, pánví atp.). Všechny prostory byly navzájem propojené a tvořily jeden členitý celek.

Samostatně stály v areálu dvě obytné budovy, vila majitelů sklárny čp. 600 s administrativně využívaným přízemím a s navazujícím přízemním křídlem pro kuchyni a konírny, situovaná v severozápadním koutě areálu, a dům s byty zaměstnanců čp. 601 v jihovýchodním koutě. Spojnici mezi nimi tvořila ohradní zeď, vymezující areál sklárny od Jiráskovy ulice a vizuálně tvořící průčelí továrny. Z vnitřní strany k ní byla přistavěna nezbytná kůlna na vozy.

Další samostatně stojící stavbou byla budova na sekání a navlékání korálů, vystavěná v severovýchodní části areálu a dnes využívaná pro bydlení. Obdélná stavba o dvou výškových úrovních obsahovala v přízemní části místnost pro pece otevřenou do krovu s nezbytným hřebenovým větrákem, v patrové části sekárnu v přízemí a navlékárnu v patře. Poslední samostatně stojící stavbou areálu byla garáž vystavěná při severní hranici pozemku podle plánů firmy Dámeč a Rejzek z Mnichova Hradiště, o níž Kopalovi požádali na podzim roku 1925.³⁷

Za třešničku na dortu budovatelských snah Petra Kopala lze považovat myšlenku na zřízení okrasných zahrádek na městském pozemku mezi železnicí a západní hranicí areálu sklárny,³⁸ v místě určeném „pro ulice a veřejné prostranství“, které však „leží ladem a slouží za skládku různých odpadků“.³⁹ Zahrádky byly povoleny v roce 1929⁴⁰ a o jejich realizaci svědčí skromné zanedbané relikty původní úpravy.

Ve stavebních plánech měl areál jednotnou výtvarnou koncepci s fasádami jednotlivých budov shodně ztvárněnými pod vlivem geometrické moderny, v nichž hrály důležitou roli bohatě členěné okenní a dveřní výplně, jež obohacovaly fasádu o prvek s hustší strukturou. Ve skutečnosti se výtvarné pojetí fasád pravděpodobně omezilo na obytné budovy (na nichž je dodnes zachováno, resp. obnoveno), případně na plochy otočené do veřejných prostor (fotografie z 30. let jej zřetelně zachycuje na ohradní zdi, zatímco pohledově méně exponované části areálu mají fasády utilitární, bez členění).

O původním výtvarném konceptu nejlépe vypovídá fasáda obytného domu čp. 600, začle-

■ Poznámky

28 „... č. 12 pro dělnictvo postaráno buď v závodě o vhodné zařízení, dle pohlaví rozdělené šatny, umývárny a sprchami opatřené lázně. Pro přespolní dělníky buď pamatováno na zřízení jídelny. Z veřejných a policejních ohledů vzešel požadavek, aby manželé Kopalovi ... trpěli na budovách umístění potřebných zařízení na zřízení měst. elektr. sítě, ... a bude-li o to později žádáno, podél stavby... zřídití též chodník.“ Protokol z jednání, 25. 5. 1920, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

29 Architekt Karel Salač, absolvent pražské techniky mezi lety 1904–1907, praktikoval mj. na stavbě univerzitních budov v Praze na Karlově. Od roku 1908 vedl samostatnou stavební kancelář v Turnově, která postavila řadu domů a továrních budov. Jeho nejzajímavější realizací je městský biograf v Turnově. Mezi lety 1914–1925 projektoval a staveb novorománský kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Vyškří. Více viz Petra Šternová, *Moderní bydlení v Turnově, Z českého ráje a Podkrkonoší* 23, 2010, s. 91–104.

30 Dopis manželů Kopalových Městskému úřadu, 20. 4. 1920, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

31 Povolení Okresní správy politické v Mnichově Hradišti, 2. 10. 1920, ibidem.

32 Protokol, 22. 11. 1921, ibidem.

33 Výjimkou byly dvě významné a několik let připravované stavby, jež se realizovat nepodařilo. Již v roce 1920, zároveň se stavbou hlavní budovy, požádali Kopalovi o postavení prozatímní dráhy, využívané v první řadě pro stavbu továrny, a o rok později, v roce 1921, požádali o změnu její trasy kvůli změně v organizaci výroby. Povolení stavby však bylo uděleno až v roce 1928 přípisem na rub nedatovaného plánu, který zaznamenává jak původní, zamýšlenou trasu prozatímní vlečky, tak plánovanou trasu definitivní. Povolení přišlo až v době, kdy mělo podnikání Petra Kopala potíže, a právě zpoždění pravděpodobně zapříčinilo, že vlečka nakonec realizována vůbec nebyla. Nerealizovaný zůstal také záměr zastavět severozápadní kout pozemku, kde měl vzniknout soubor objektů obsahujících vrátnici, dělnické lázně, byty, dílny, místnosti pro sekání a navlékání korálů, skladiště surovin i hotových výrobků a dílny na výrobu šamotových pánví. Povolení stavby udělila městská rada v létě 1924. Na stejné místo však situují jiné, nedatované plány, vypracované rovněž Karlem Pokorným, stavbu dělnických domků. Ani ty však nebyly realizovány. Dnešní budovy dílen a garáží, které zhruba respektují půdorys původního stavebního záměru, byly postaveny v 70. či 80. letech 20. století. Více viz MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

34 Např. Stanislav Bachtík, *Průmyslové vyzvědačství na Jablonecku, Sklářské Rozhledy* V, 1928, č. 7, s. 121–122.

35 Nejpodrobněji Kirsch (pozn. 6), s. 367–414.

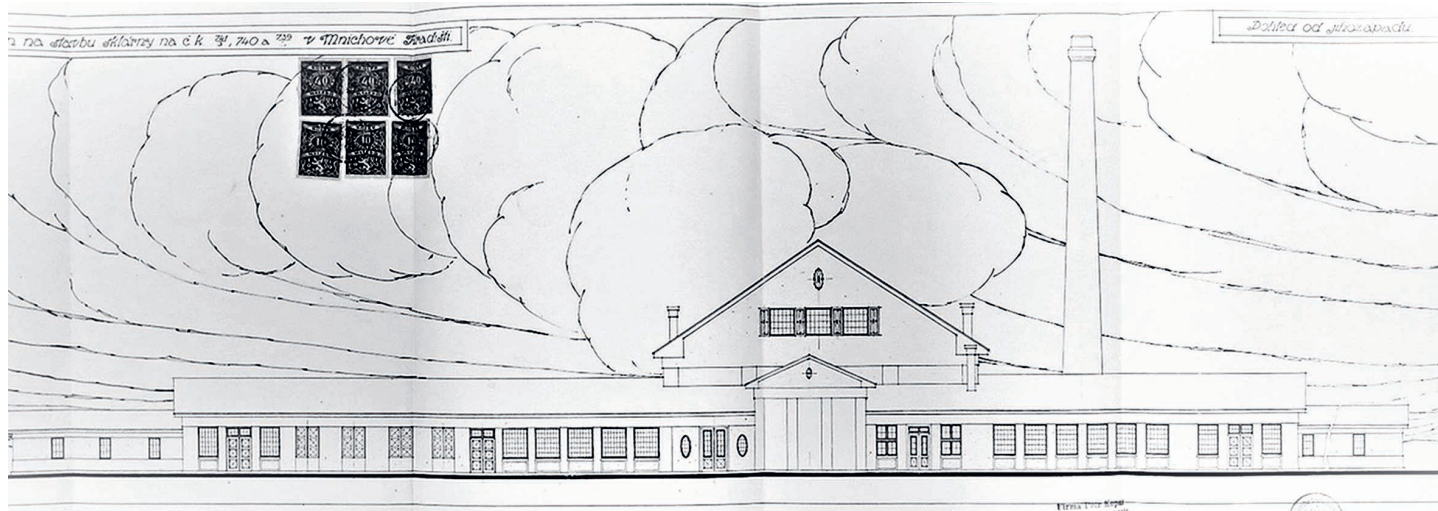
36 Viz Nový (pozn. 3), s. 187.

37 Plán na stavbu automobil. garáže, září 1925, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

38 Dopis Petra Kopala, 7. 6. 1927, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 627.

39 Ibidem.

40 Oznámení, 2. 5. 1929, a protokol, 3. 5. 1929, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 627.

9

10

Obr. 9. Plán na stavbu sklárny na č.k. 7413, 740 a 7392 v Mnichově Hradišti. Pohled od jihozápadu, 1 : 100, vypracoval Karel Salač, v březnu 1920. Uloženo: MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad. Složka č. p. 600. Foto: Jana Tichá, 2019.

Obr. 10. Mnichovo Hradiště, Jiráskova ulice, hlavní průčelí sklárny v současné podobě, pohled od západu. Foto: Jana Tichá, 2019.

ňující v úrovni patra okenní otvory do pásu tvořeného kombinací hrubé omítky a plochých štukových kazet dosedajících na průběžnou okenní římsu. V přízemí pak okna s plochými hladkými šambránami vystupující z celistvé hrubě omítané plochy. Do kazet, případně hladkých ploch, jsou pak vsazeny oválné keramické čočky v okrové a modré barvě. Stejně byl řešen i dům čp. 601 (se zaměstnaneckými byty), který neprošel obnovou a míra degradace poněkud zastírá původní kvalitu pojetí. Relikty obdobného řešení jsou zachovány také na severním, tedy vnějším průčelí garáže.

„Sedmidomky“ – kolonie zaměstnaneckých domků čp. 627–633

S prvními dokumenty na stavbu továrny vznikaly plány na další stavební podnik Kopalů, kolonii zaměstnaneckých domků.⁴¹ Poskytnout zaměstnancům bezplatně obydlí (a také přiděly otopu a osvětlení) patřilo od hluboké minulosti až do poloviny 20. století k ustáleným zásadám sklářských hutí.⁴² Po roce 1918 tohoto benefitu nevyužívali jen mistři sklářů, ale i ženatí pomocníci a kvalifikovaní řemeslníci jiných oborů, jako taviči, strojníci a kováři.⁴³ A tak i Petr Kopal vystavěl dvě řady dělnických domků „v těsné blízkosti závodu, protože ve sklárnách je značný žár a je tudíž v zájmu zdraví dělnictva, aby neměli z továrny, odkud odcházejí nadmíru rozežhátí, příliš daleko“.⁴⁴ Na jižní straně Jiráskovy ulice (parc. č. 742/1) pak naplánoval stavbu sedmi dělnických domků tří typů – A (tři), B (tři) a C (jeden).⁴⁵ Povolení ke stavbě domků získal Petr Kopal 9. srpna 1922⁴⁶ a v květnu 1923 bylo povoleno jejich užívání s upozorněním, že je „stavebník povinen (...) zřídit vkusnou zahrádku mezi ulicí Rašíňovou a prvními kůlničkami“.⁴⁷

Ze sedmi domků se v autentické podobě zachoval nárožní, největší a nejvýstavnější dům čp. 627, realizovaný téměř shodně se stavebním plánem.⁴⁸ Další domky jsou zachované ve hmotě, zatímco jejich fasády byly více či méně upraveny dle vkusu pozdějších majitelů. Původní plánová dokumentace k jejich fasádám se nezachovala, je však zřejmé, že původní omítky (a s nimi i členění) nesou domy čp. 629

■ Poznámky

41 Potvrzení starosty města: „Továrník p. Petr Kopal (...) zakoupil v Mn. Hradišti komplex stavebních pozemků, na němž zamýšlí postavit dělnické domky a se stavbou těchto hodlá neprodleně začít (...)“, 4. 3. 1920, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

42 Viz Kirsch (pozn. 6), s. 23, nebo Antonín Korál, Domácí práce v československém sklářství, *Sklářské rozhledy* III, 1926, č. 4, s. 54.

43 Korál (pozn. 42), s. 46.

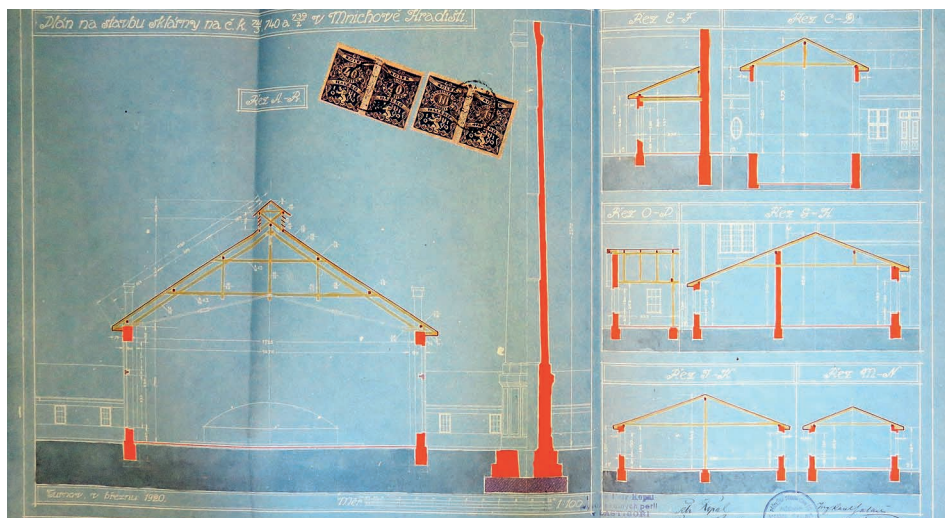
44 Ibidem.

45 Protokol, 26. 6. 1922, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

46 „(...) budiž po celé délce budov a dvorků položen řádný cementový kanál nepropustně stmelový tak, aby vodu do základů nepropouštěl o průměru nejméně 50 cm (...). Zavezení silničního příkopu a položení rour náležité světlosti provést musí rovněž stavebník svým nákladem... Stavebník je povinen svým nákladem zřídit podél stavebního chodníku (...). Též povinen bude stavebník trpět na svém domě umístění konsol elektrického podniku a tabulí označujících ulice. (...) Zděná studna mezi oběma skupinami budov musí být nejméně 6 m od každé žumpy vzdálena, sama řádně nepropustně vyzděna a takovými těmi příklopem opatřena.“ Více Protokol, 26. 6. 1922, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

47 Dopis, 5. 5. 1923, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 633.

48 MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 627.

Obr. 11. Plán na stavbu sklárny, řezy továrními budovami, vypracoval Karel Salač, v Turnově, březen 1920. Uloženo: MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad. Složka č. p. 600. Foto: Jana Tichá, 2019.

a 630, mají však nové výplně. Domy čp. 628 a 633 prodělaly významnější zásahy a dům 631 má zcela soudobou zateplenou fasádu bez architektonických prvků.

Sedmidomky s celkem třinácti byty představovaly svým komfortem, prostorovým řešením a hygienickým zázemím mezi zaměstnaneckým bydlením dobový nadstandard.⁴⁹ V nejvýstavnějším domě čp. 627 bydlel hutník, v dalších domech pak skláři, řemeslníci, úředníci či řidiči.⁵⁰ Vedle „Sedmidomků“ vlastnil a pronajímal Petr Kopal v Mnichově Hradišti ještě další domy, vedle čp. 601 v areálu sklárny to byly např. čp. 437 v tehdejší ulici Poříčská,⁵¹ čp. 378 v tehdejší Husově třídě⁵² a další.⁵³

V souladu s tehdejší sociální politikou⁵⁴ mladého Československa měl břemeno finančních nákladů za stavbu obytných domů pomoci investorům nést stát. Petr Kopal se o tuto pomoc ucházel dvěma způsoby. Nejprve usiloval o uznání nároku odečíst si 70 % stavebního nákladu od svého zdanitelného příjmu. Na to měl nárok každý, kdo dokončil dům v roce 1922. Za dokončení domu v roce 1923 bylo možné odečíst si z daní jen 50 %, ⁵⁵ a není proto divu, že se zachoval koncept dopisu Petra Kopala s žádostí o potvrzení, že domy byly dokončeny a obydleny již v roce 1922,⁵⁶ ač kolaudace proběhla o řadu měsíců později. O tom, zda Petr Kopal v tomto ohledu uspěl, už prameny mlčí.

Další formou podpory za vystavění Sedmidomků bylo udělení příspěvku „na úročení a úmor stavebního nákladu“, který se stát Kopalovým zavázal vyplatit v roce 1925. Jeho výše byla stanovena při státní kolaudaci v dubnu 1930⁵⁷ na 485 000 Kčs.⁵⁸ Příspěvek měl být Kopalovým vyplácen po dobu 25 let ve čtvrtletních splátkách – v prvních pěti letech ve výši „4 % nákladu, a každých dalších pět let s půl procentním ponížením“. ⁵⁹ S vyplácením mělo být započato do půl roku po povolení užívání

stavby v případě, že investor doložil úřadům vložení dokladu o udělení příspěvku do pozemkových knih a nechal dům pojistit. Kopalovi podporu nakonec neobdrželi,⁶⁰ avšak v pramenech zdůvodnění pro toto rozhodnutí nenacházíme.

Výroba a obchod mnichovohradištské sklárny

Petr Kopal začal s výstavbou sklárny ve chvíli, kdy po skončení 1. světové války a vzniku Československa nastala ve sklářství konjunktura, která pro jabloneckou bižuterii byla největší v moderních dějinách.⁶¹ V polovině roku 1922 ji sice vystřídala první poválečná krize z nadvýroby, již během roku 1924 však došlo k oživení obchodu.⁶²

Sklárna Petra Kopala byla zaměřena primárně na sklářskou prvovýrobu, vyráběla speciální tyčinky a polotovary indických kroužků,⁶³ ale také krystalerii, kterou dodávala rafinačním závodům k dalšímu zpracování.⁶⁴ Zároveň zde však vznikalo i další jablonecké zboží: sklárna byla zařízena „k výrobě veškerých druhů sklených perliček a krystalérie, prsem, slánek, pepřenek, závěsů k lustrům atd.“ a vyrábět mohla i „mosaiku, jakož i barevné obkladačky“. ⁶⁵ V době největšího rozkvětu zde bylo zaměstnáno přibližně 300 dělníků.⁶⁶

■ Poznámky

⁴⁹ Srovnej např. výstavu Marta Pavlíková – Jiří Bureš – Alena Sellnerová, *Zaměstnanecké kolonie 1900–1938, Sociální bydlení v severních Čechách*, Ústí nad Labem 2013, dostupné např. <http://previous.npu.cz/download/1376903448/2013-usti-kolonie-25.pdf>, vyhledáno 26. 5. 2020, nebo Josef Vařeka, *Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova*. Třetí etnografická studie ze Severočeského hnědouhelného revíru se zvláštním zřetelem k dnes už zaniklé obci Souš a Ledvice, *Český lid* LVIII, 1971, č. 1, s. 1–15.

⁵⁰ Oznámení Petra Kopala o změnách nájemníků z 18. 6. 1933, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 627.

⁵¹ Oznámení Petra Kopala o změnách nájemníků z 2. 10. 1933, ibidem.

⁵² Oznámení Petra Kopala o změnách nájemníků z 18. 6. 1933, ibidem.

⁵³ List č. 261, *Petr Kopal majetkové poměry*, 1. 2. 1923, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

⁵⁴ Podle zákona č. 45 Sb., o stavebním ruchu, z 27. 1. 1922, viz Dopis Zemského úřadu v Praze ve věci stanovení konečného nákladu podle výsledku kolaudace, 28. 4. 1930, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 633.

⁵⁵ Podle zákona č. 102 Sb. z 3. 3. 1921, viz: Anonym, rubrika: Odpovědi na dotazy, *Sklářské rozhledy* III, 1926, č. 1, s. 16.

⁵⁶ List je nepodepsaný, nedatovaný a neadresovaný, přesto z kontextu tyto skutečnosti vyplývají. MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 633.

⁵⁷ Žádost Kopalových o realizaci (rozuměj: vyplacení) podpory, 15. 11. 1932, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 2.

⁵⁸ Žádost Kopalových o realizaci podpory, 15. 11. 1932, ibidem.

⁵⁹ Dopis Zemského úřadu v Praze ve věci stanovení konečného nákladu podle výsledku kolaudace, 28. 4. 1930, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 633.

⁶⁰ Dopis Petra Kopala Ministerstvu obchodu, 7. 10. 1937, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 2.

⁶¹ Viz Nový (pozn. 3), s. 31.

⁶² Největším kupcem jablonecké bižuterie se po roce 1918 staly Spojené státy americké, kam mířila zhruba třetina produkce. Jejich touha po ozdobách stála za konjunkturou poválečných let, ale byly též příčinou následné krize. Poptávka násobně převyšovala nabídku, ale ambice nových firem, menších výrobců a jejich podbízení cen vedly k celkovému poklesu důvěryhodnosti, obcházení exportérů a snižování jejich provize. Objednávky byly rušeny ve prospěch lepších nabídek, docházelo ke ztrátám a neschopnosti platit za vyrobené zboží. Ceny některých výrobků klesly na 1/14 poválečné úrovně. Viz Nový (pozn. 3), s. 41–43.

⁶³ Antonín Korál, *Domácí práce v československém sklářství*, *Sklářské rozhledy* II, 1925, s. 21.

⁶⁴ Dopis Petra Kopala pro Ministerstvo sociální péče, 20. 10. 1935, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 1.

⁶⁵ Žádost Petra Kopala Ministerstvu průmyslu, obchodu a živností, 10. 12. 1937, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 2.

⁶⁶ Dopis Petra Kopala pro Ministerstvo sociální péče, 20. 10. 1935, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 1.

Po dlouhá desetiletí tvořily významnou součást výroby a exportu jabloneckého zboží tzv. *bangles*, skleněné náramkové kroužky, zvané také indické.⁶⁷ Petr Kopal byl podle svých slov prvním českým vývozcem a největším výrobcem těchto kroužků v česky mluvících oblastech.⁶⁸ Bangles se začaly vyrábět po roce 1880 jako imitace tradičních čínských porcelánových náramků pro obrovský trh britské Indie,⁶⁹ kde byly nepostradatelnou ozdobou, talismanem i obětinou. Vyvážely se ale i do muslimských zemí, Číny a Afriky.⁷⁰ Vlivem kolísavé poptávky a nestálých cen, vzájemné i narůstající konkurence z Japonska a samotné Indie se však bangles staly předmětem obchodních spekulací a nejrizikovějším oborem jabloneckého zboží.⁷¹ Snaha vyrábět stále rychleji a ve větších objemech vedla při výrobě k inovacím a mechanizaci výrobních postupů a zjednodušování při opracování výrobků.⁷² Zpočátku se náramky vyráběly řezáním z foukaných válců, tzv. *tuten*.⁷³ V domácí výrobě vznikaly spojováním sklářských tyčinek nebo dutých trubic nad kahanem. Petru Kopalovi je připisována inovace týkající se vinutých banglů. Jejich podstata tkvěla v navíjení skleněného pásku stanovené šíře na mírně kónický válec, což znamenalo nejen zrychlení, ale i zkvalitnění výroby, protože rozměry takto zhotoveného kroužku byly přesnější.⁷⁴ Nejrozšířenějším postupem výroby banglů se ale stalo lisování – nejprve po jednom broušeném, leštěném a malovaném kuse,⁷⁵ kolem roku 1923 se však náramky začaly lisovat v niklové formě a leštit žářem⁷⁶ nebo ještě v surovém stavu vyvážet do Indie.⁷⁷ Dalším způsobem zlevňování bylo zavádění brousicích strojů. Tyto inovace přispívaly o práci stovky brusičů a leštičů a i v době plné konjunktury způsobily technologickou nezaměstnanost⁷⁸ a drastické snižování mezd. Na jaře 1927 vyústila nespokojenost, zapříčiněná ještě dalšími problémy v jiných oborech jabloneckého průmyslu, v sérii protestních akcí.⁷⁹

Rok 1927 se stal mezníkem i pro podnikání Petra Kopala. Problémy s exportem, za jejichž příčinu označil konkurenční boj skrytý působící v rámci výrobně-vývozní společnosti Bangles Association,⁸⁰ jej přiměly výrobu ve sklárně omezit a propustit 150 dělníků.⁸¹ Poškozen se také cítil nařízením snížením cen po svém přistoupení k syndikátní smlouvě,⁸² uzavřené v dubnu 1927 v Bombaji.⁸³ Byl také obviňován z podbízení cen,⁸⁴ jemuž bránil a naopak poukazoval na případy, kdy mu podobné praktiky způsobily obchodní ztráty.⁸⁵ Bez dalšího výzkumu nelze jeho slova ani potvrdit, ani vyvrátit, ale vzpomínky Miroslava Linky, úspěšnějšího českého podnikatele v oboru a pozdějšího majitele mnichovohradištské sklárny, mu dávají za pravdu: „Pan Kopal se dostal do finanční tísně ze stejného důvodu, jaký jsme zažili před

lety my, byl to konkurenční boj s firmami Josef Riedel z Dolního Polubného a Ludvík Breit z Lučan. V tomto nelibostném střetu přišel o veliký majetek, a byl nucen v nejnevýhodnější době prodat také veliký sklad perliček.“⁸⁶

Hospodářská krize a boj o záchranu sklárny

Petr Kopal krizový rok 1927 ještě „ustál“, ale už nebylo v jeho silách čelit dalšímu vývoji. Pád newyorské burzy v roce 1929 a hospodářská krize znamenaly zavádění ochranných cel a podporu vlastního průmyslu ze strany jednotlivých států, což pro jablonecký průmysl, závislý z 90 % na exportu, mělo těžké následky. Situaci zhoršilo zpevnění kurzu československé koruny zavedením zlatého standardu ze 7. listopadu 1929.⁸⁷

Vývoz jabloneckého zboží od roku 1930 klesal, nejhorší situace byla v roce 1933, a přes zlepšení v následujících letech se až do konce trvání první republiky nedostal na původní úroveň.⁸⁸ Krizi ještě prohluboval konkurenční boj sklářských firem, který se zničujícím způsobem projevoval u menších závodů a domácích výroben.⁸⁹ Výroba banglů se z vývozních 4 až 6 tisíc beden týdně po roce 1930 propadla na několik set.⁹⁰ Petr Kopal po „*poklesu angl. libry (...) 28. listopadu 1931 výrobu byl nucen zastaviti*“⁹¹ (...) a sklárna (...) *ocitla se ve vyrovnávacím řízení*“.⁹²

Petr Kopal však nepovažoval konec výroby za definitivní a usiloval o její obnovení. V roce 1934 požádal o povolení stavby nové pece⁹³ a v prosinci téhož roku podal žádost o povolení výroby.⁹⁴ Připojil se také k hromadné žádosti o úvěr, kterou československé vládě zaslaly 15. 5. 1934 Spojené svazy sklářského dělnictva. Půjčka ve výši 46 milionů korun měla být poskytnuta 36 firmám s 56 závody, které nabízejí záruky nemovitostmi, nesplacenými pohledávkami a zaměstnáním tolika dělníků, že by se nezaměstnanost v oboru snížila z 75 % na 30 %. Petr Kopal žádal o úvěr 1 500 000 Kčs a sliboval zaměstnání pro 100 dělníků.⁹⁵

■ Poznámky

67 Např. Václav Čtyrkoký, Bangles, *Sklářské rozhledy* XVII, 1940, s. 85–93. – Antonín Korál, *Sklářské rozhledy* I, 1924, s. 58–59.

68 „Od roku 1903 vyvážel jsem perličky a skleněné náramky (*bangles*) do Egypta a Indie (...), kde firmy dobře platí, (...) a byl jsem v tamních kruzích dobře zapsán.“ Dopis Petra Kopala pro Ministerstvo sociální péče, 20. 10. 1935, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 1. K obchodu s Indií srov. Augustin Lafar, Kulturní a hospodářské poměry Indie se zvláštním zřetelem k československému vývozu, *Sklářské rozhledy* III, 1926, s. 118–124.

69 Na rozdíl od jiných trhů ve světě představovala Indie

pro jablonecké zboží tradiční odbytiště; obchodní kontakty tu nezpřetržkověly velkoobchodní firmy z Evropy. Více viz Nový (pozn. 3), s. 17.

70 Ibidem, s. 54.

71 Ibidem, s. 58, nebo Václav Čtyrkoký, Bangles, *Sklářské rozhledy* XVII, 1940, s. 91.

72 Václav Čtyrkoký, Bangles, *Sklářské rozhledy* XVII, 1940, s. 85–86.

73 Antonín Korál, Domácká práce v československém sklářství, *Sklářské rozhledy* I, 1924, s. 58.

74 Gablonz Indian-Trading Corporation Franz & Co. Viz Nový (pozn. 3), s. 96.

75 Ibidem, s. 54.

76 Antonín Korál, Jablonecký „šmírgl“, *Sklářské rozhledy* IV, 1927, s. 42–44.

77 Viz Nový (pozn. 3), s. 92.

78 Viz Kirsch (pozn. 6), s. 24.

79 Srovnej ibidem, Nový (pozn. 3) a Stanislav Bachtík, Kroužky, *Sklářské rozhledy* IV, 1927, s. 53–56.

80 K obchodním praktikám např. Antonín Korál, Domácká práce v československém sklářství, *Sklářské rozhledy* I, 1924, s. 139–144, o vývozních společnostech včetně Bangles Association viz Nový (pozn. 3), s. 96.

81 Dopis Petra Kopala pro Ministerstvo obchodu, 7. 10. 1937, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 1.

82 Dopis Petra Kopala starostovi města, 4. 2. 1936, ibidem.

83 O syndikátní smlouvě více viz Nový (pozn. 3), s. 97, nebo Anonym, Ujednání o stabilizaci cen tyčinkového skla pro výrobu skleněných perliček a jednání o nejnižších cenách hotového zboží, *Sklářské rozhledy* III, 1926, s. 97–98, a také Antonín Korál, Současná situace ve výrobě a obchodu jabloneckého bižuterního zboží, *Sklářské rozhledy* IV, 1927, č. 8, s. 118–119.

84 Ibidem, s. 53.

85 Dopis Petra Kopala starostovi města, 4. 2. 1936, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 1.

86 Miroslav Linka, *Život se sklem. Ze vzpomínek sklářského podnikatele z Loužnice*, Liberec 2009, s. 85–86.

87 Viz Nový (pozn. 3), s. 127.

88 viz Nový (pozn. 3), s. 97.

89 Viz Kirsch (pozn. 6), s. 65.

90 Antonín Korál, Situační zpráva z jabloneckého výrobního odvětví, *Sklářské rozhledy* VII, 1930, s. 42–43. – Ibidem, O současné situaci v jabloneckém sklářském bižutérii, ibidem, s. 52–54.

91 Žádost Petra Kopala Ministerstvu průmyslu, obchodu a živnosti, 10. 12. 1937, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 2.

92 Pamětní kniha města Mnichovo Hradiště, zápis z r. 1931, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Městská kronika I.

93 Dopis 28. 1. 1934, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 1.

94 Žádost Petra Kopala Ministerstvu průmyslu, obchodu a živnosti, 10. 12. 1937, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 2.

95 Ibidem.

12

13

Obr. 12. Interiér severovýchodního běháku, který díky své dosavadní nevyužitelnosti unikl obnově, resp. modernizačním úpravám. Foto: Jana Tichá, 2019.

Obr. 13. Interiér zatepleného běháku dobře ilustruje způsob a míru znehodnocení staveb novodobými zásahy. Foto: Jana Tichá, 2019.

V této době však již výrobu polotovarů pro jablonecký průmysl ovlivňovalo nové profesní sdružení – Sdružení výrobců tyčového skla –, ustavené v Jablonci v roce 1933. Jeho cílem bylo regulovat produkci a stabilizovat cenu. Organizaci dominovala Firma Jos. Riedl, Dolní Polubný⁹⁶ jako nejvýznamnější výrobce s podílem přes 40 %. Další podíly mělo osm německých výrobců. O české sklárny Petra Kopala v Mnichově Hradišti a Celestýna Strnada v Jablonci nad Nisou uskupení ale nestálo.⁹⁷ Přispělo tak pravděpodobně k dalším problémům Kopalova podniku, který „následkem velikých ztrát obchodních, drahým bankovním úvěrem a nakonec jeho vypovězením, zákazem samostatného vývozu, soustavným poškozováním německým konkurenčním průmyslem a jeho špionáží (...), naprostou netečností vládních činitelů zakročiti včas k záchraně českého podniku, dostal se (...) do situace, která hrozí (...) podnik i pobočné závody naprosto do základů zničiti“.⁹⁸

Obecně se přitom situace ve sklářství v polovině 30. let stabilizovala.⁹⁹ Vedle poklesu kurzu koruny na jaře 1934¹⁰⁰ tomu napomohla vládní nařízení, která prospěla sklářství a jabloneckému průmyslu jako celku, Kopalovi však uškodila. V první řadě to byl tzv. *numerus clausus*, Vládní nařízení č. 70 z 13. dubna 1934 – bez souhlasu ministerstva průmyslu, obchodu a živností v dohodě s ministerstvy sociální péče a vnitra nebude napříště možné zřídit, obnovit již jednou zastavenou výrobu nebo rozšířit výrobní kapacitu sklářského závodu.¹⁰¹ Při posuzování jednotlivých případů se příslušné ministerstvo řídilo doporučeními nového poradního orgánu, založeného koncem roku

1934, v němž měli zastoupení podnikatelé i odborové organizace. Podle Kopala však němečtí podnikatelé, kteří v poradním orgánu převažovali, zájmy českých podnikatelů spíše poškozovali.¹⁰²

Snahy Petra Kopala obnovit výrobu pokračovaly a v roce 1935 adresoval ministru sociální péče Jaroslavu Nečasovi naléhavou prosbu o podporu u české průmyslové banky.¹⁰³ Stal se totiž obětí běžné praxe, kdy obchodní riziko exportérů sanovaly banky, jimž v případě neúspěchu podnikání propadl všechny majetek – nemovitosti, stroje, zboží, formy.¹⁰⁴ Manželé Kopalovi ručili celým svým majetkem a hrozilo jim, že přijdou o všechno, protože zabavený majetek byl prodáván a dražen hluboko pod cenou. V mnohastránkovém dopise „*proto prosí níže podepsaný, aby bylo bance nařízeno, aby byl zdravý český podnik zachráněn*“.¹⁰⁵

V tomto i mnoha dalších dopisech Petr Kopal zdůrazňoval své podnikatelské úspěchy, odborný i obchodní potenciál rodiny,¹⁰⁶ zabezpečení zaměstnanců i podporu českých zájmů. Vypočítal výdaje věnované ve prospěch veřejných zájmů i překážky kladené mu konkurenčními německými podnikateli; odmítl nařčení z podbízení cen, zmínil přízeň zahraničních obchodních partnerů a přislíbil zvýšení zaměstnanosti v regionu v případě, že mu bude udělena výjimka z *numerus clausus* a finanční podpora pro obnovení provozu sklárny.¹⁰⁷ Vše marně.

Jinou cestou k obnovení provozu sklárny bylo vytvoření družstva *Centrosklo*, založeného v prosinci roku 1934.¹⁰⁸ Družstvo mělo zlikvidovat stávající závazky firmy Petr Kopal, domluvit s věřiteli platební vypořádání, požádat

Riedlové expandovali na Novoborsko, kde si pronajali tři sklárny, brusírnu a formárnu ve Svoru pro výrobu banglí. Rodina ale podnikala také v textilnictví (přádelna bavlny v Kořenově, tkalcovna v Dolním Maxově), lázeňství (lázeňský hotel v Kořenově) a kovovýrobě (továrna na bronzové zboží v Příchovicích). Dalším větvím rodu Riedlů patřily sklárny v Antonínově a Mariina hut v Dolním Maxově. Více viz Nový (pozn. 3), s. 37–38. – Jan Bárta, Staré skelmistrovské rody, *Sklářské rozhledy* XIV, 1937, s. 164–170.

⁹⁷ Firma Josef Bachtík a synové, Jesení se stala součástí kartelu v polovině 30. let. Viz Nový (pozn. 3), s. 166.

⁹⁸ Dopis Petra Kopala, 20. 10. 1935, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopala, kart. 1, poř. č. 1.

⁹⁹ Milota Fandrlík, Z valné hromady Hospodářského svazu sklářských průmyslníků v Praze, *Sklářské rozhledy* XIV, 1937, s. 6.

¹⁰⁰ Viz Nový (pozn. 3), s. 133.

¹⁰¹ Podrobně Josef Jirsák, Nucená syndikalizace ve sklářském průmyslu, *Sklářské rozhledy* XIII, 1936, s. 1–3.

¹⁰² Dopis Petra Kopala, 20. 10. 1935, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopala, kart. 1, poř. č. 1.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Viz Nový (pozn. 3), s. 146.

¹⁰⁵ Dopis Petra Kopala, 20. 10. 1935, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopala, kart. 1, poř. č. 1.

¹⁰⁶ Vedle manželky Boženy, kterou Petr Kopal označoval za spolupracovnici a spolumajitelku podniků, to byly jejich čtyři děti – Jaroslav (v letech 1921–1925 vedl brusírnu ve Vlastiboři a v letech 1925–1931 vedl technickou správu skelných hutí v Mnichově Hradišti), Miroslava (absolventka sklářské školy v Novém Boru, zaměstnaná v laboratoři na míchání barev), Božena (absolventka obchodní školy) a Petr – otec Petra Kopala, žijícího v Německu.

¹⁰⁷ Žádosti (uložené v Muzeu Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopala, kart. 1, poř. č. 1) mohou být jen zlomkem celkového počtu všech žádostí, analogicky s dalšími dopisy, které evidentně tvoří jen zlomek korespondence.

¹⁰⁸ Dopis Fr. Prokopce adresovaný „*k rukám p. předsedy Petra Kopala*“ Tit. *Firmy Mnichovohradištské sklárny z. zp. s.r.o. v likvidaci*, 5. 8. 1936, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopala, kart. 1, poř. č. 1.

■ Poznámky

⁹⁶ Tzv. polubenské větvi rozvětveného rodu Riedlů patřila celá řada podniků jabloneckého průmyslu v Polubném, v Desné (tamní sklárna na mechanickou výrobu skleněných tyčí byla již od r. 1912 vybavena elektrickými tažícími stroji), v Příchovicích, v Dolním Maxově. V roce 1919

14

Obr. 14. Mnichovo Hradiště, areál bývalé sklárny Petra Kopala, krov hutní haly, současný stav. Foto: Jana Tichá, 2019.

o povolení provozu a o státní záruku pro potřebný provoz a nákup.¹⁰⁹ Přestože se družstvu podařilo získat povolení pro provoz sklárny¹¹⁰ i objednávky, k obnově výroby nedošlo a družstvo bylo k srpnu 1936 zlikvidováno.¹¹¹ Jediné – a velmi nedostatečné – vysvětlení, které je v dostupných pramenech k dispozici, pochází z dopisu ředitele družstva Františka Prokopce: „Nemožné sabotážní jednání p. Petra Kopala zabránilo (...) dání sklárny v chod.“¹¹²

V pondělí 20. 4. 1936 přinesl deník *Večerní české slovo* článek „Nová rána Mnichovu Hradišti? Kopalova sklárna do dražby!“, informující o tom, že sklárna bude prodána.¹¹³

Konec „Kopalovy“ sklárny

Ani v této situaci se však Petr Kopal úplně nevzdal a ještě v roce 1937 žádal o obnovení sklárny. V dopise ministerstvu obchodu dokládá svou schopnost znovu zahájit výrobu a úspěšně ji provozovat: „Mám zajištěný úvěr, abych mohl zaplatit i dlužené anuity a abych měl dostatečný provozovací kapitál do podniku, který vedl bych (...) za bankovního dozoru, a (...) jelikož mám stále množství poptávek z ciziny, mohl bych (...) exportovati.“ Zaznívá zde však i rezignace, když navrhuje: „V pádu, že bych neobdržel povolení provozu v Mnichově Hradišti, žádám o povolení postavení menší sklárny v okrese Železnobrodském o 4 pánvích pro vlastní spotřebu.“¹¹⁴ Povolení k obnově provozu v Mnichově Hradišti Petr Kopal nedostal a nic nenaznačuje ani otevření jiné sklárny. Petr Kopal se podle výpovědi svých potomků vrátil na rodinné sídlo do Vlastiboře.¹¹⁵ Jeho vnuk

Petr v roce 1971 odešel do exilu do Německa, kde žije stále a do Vlastiboře se pravidelně vrací.¹¹⁶

Sklárnu v Mnichově Hradišti a kolonii „Sedmidomky“ v květnu roku 1938 koupila v dražbě průmyslová banka,¹¹⁷ ještě téhož roku ji však od banky koupila Firma Linka a synové, další z mála českých firem v jabloneckém průmyslu. Od roku 1927 vyráběla v Jablonci nad Nisou tvářecí sklo a perličkové trubičky¹¹⁸ a překvapivě dobře se jí dařilo i v době krize, neboť se jako jediná zabývala zušlechťováním roků (drobných skleněných korálků).¹¹⁹ Zákazníkům nabízela i další zboží – krystalerii, lustry, knoflíky, náhrdelníky, límečky, dečky, skleněné figurky, brože, náramky, vánoční ozdoby, misky, etuje, termosky a dětské kabelky.¹²⁰

Po německé okupaci pohraničí v září 1938 přesunula firma výrobu do vnitrozemí¹²¹ do sklárny v Mnichově Hradišti a plánovala po 1. lednu 1939 zahájit výrobu a zaměstnat postupně až 1 500 dělníků.¹²² Vedením sklárny byl pověřen dlouholetý ředitel jablonecké sklárny Celestýn Strnad.¹²³ Optimistické plány firmy se opíraly o skutečnost, že se na její zboží nevztahovalo embargo, uvalené vládami USA, Kanady a Velké Británie na německé zboží v reakci na vyhlášení norimberských rasových zákonů. Většina jabloneckého průmyslu z území Sudet, připojených 30. září 1938 k nacistickému Německu, pozbyla odbytiště¹²⁴ a firmy, které sídlily ve vnitrozemí, se snažily uvolněné trhy obsadit.¹²⁵ Povolení k provozu získala – teď už Strnadova – sklárna v září 1939.¹²⁶ Na počátku 2. světové války byl však její provoz pro nedostatek surovin zastaven.¹²⁷

Po skončení války se uskutečnily dalekosáhlé změny vlastnictví (nejen) jabloneckého průmyslu. Podle dekretu prezidenta republiky z 19. května 1945 – o národní správě majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a o ne-

platnosti některých majetkových ujednání z doby okupace – začaly příslušné národní výbory uvalovat národní správy na firmy dotčených osob. Už touto úpravou se většina jabloneckého průmyslu dostala do rukou státu. V soukromých rukou zůstaly jen zpracovatelské závody na území bývalého protektorátu a v pohraničí jen několik provozoven, do nichž se vrátili původní čeští majitelé.

Pro správu majetku, na nějž byla uvalena národní správa a který podléhal znárodnění, zřídilo ministerstvo průmyslu 16 „národních podniků“, do kterých bylo začleněno 76 hutí.¹²⁸ Jejich vrcholným orgánem se stalo Generální ředitelství Československých závodů sklářských, n. p., se sídlem v Praze.¹²⁹ Majetek desítek a stovek menších rafinačních provozů, který nebyl začleněn do národních podniků, přešel do společné národní správy.¹³⁰

■ Poznámky

109 Dopis Fr. Prokopce adresovaný „k rukám p. předsedy Petra Kopala“ Tit. Firmy Mnichovohradištské sklárny z. zp. s.r.o. v likvidaci, 5. 8. 1936, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 1.

110 Ibidem.

111 Ibidem.

112 Ibidem.

113 Anonym, Nová rána Mnichovu Hradišti? Kopalova sklárna do dražby!, *Večerní české slovo* 1936, č. 92, 20. 4., s. 4.

114 Dopis Petra Kopala, 7. 10. 1937, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Továrny, Sklárna Kopal, kart. 1, poř. č. 1.

115 Rozhovor s p. Alenou Kosovou, vnučkou zakladatele sklárny, 30. 3. 2020, archiv autorky.

116 Rozhovor s p. Petrem Kopalem, vnukem zakladatele sklárny, 21. 11. 2019, archiv autorky.

117 Dopis vrchního komisaře politické správy, 28. 6. 1938, s přípsanou odpovědí nuceného správce Františka Donáta, bez datace, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad. Složka č. p. 627.

118 Viz Nový (pozn. 3), s. 102–104.

119 Ibidem, s. 189.

120 Ibidem, s. 176.

121 Ibidem, s. 104.

122 Pamětní kniha města Mnichovo Hradiště, zápis z r. 1938, Muzeum Mnichovo Hradiště, fond Městská kronika I.

123 Ibidem.

124 Viz Nový (pozn. 3), s. 139.

125 Ibidem.

126 Výměr Okresního úřadu v Mnichově Hradišti, 16. 9. 1939, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

127 Viz Nový (pozn. 3), s. 168.

128 Viz Kirsch (pozn. 6), s. 67.

129 Ibidem, s. 68.

130 Včetně Společné národní správy pro výrobu drobného skleněného zboží v Jablonci n. Nisou, viz ibidem.

15

Obr. 15. Kolonie dělnických domů čp. 627–633 na jižní straně Jiráskovy ulice, dokončená v roce 1923, pohled od severu. Foto: Jana Tichá, 2019.

Po únoru 1948 přistoupila vláda k likvidaci soukromého podnikání; další etapa znárodnění postihla stovky drobných podniků, které byly přebírány, začleňovány do národních podniků nebo likvidovány. Počet „národních podniků“ se zvýšil z 16 na 23 a byly do nich včleněny i podniky spravované dosud ve čtyřech národních správách.¹³¹

Tyto hospodářské a společenské změny postihly i mnichovohradištskou sklárnu. Po válce byla výroba pro nedostatek sklářů obnovena jen v jedné peci. V roce 1948 byla sklárna znárodněna a proměněna na jeden z československých závodů sklářských. Celestýn Strnad byl ještě v březnu 1948 jejím ředitelem.¹³² Někdy brzy poté byla výroba skla v Mnichově Hradišti zrušena, na přelomu let 1948/1949 o ní není již ani zmínka.¹³³ Areál následně sloužil jako sídlo a výrobní prostory řady podniků, např. dílny správy okresních silnic a ČSD,¹³⁴ závodu na výrobu umělých květin a ozdob FLORATEX,¹³⁵ skladiště pojizerské Jednoty, továrny na lehkou konfekci a prádlo LEKO a dalších.¹³⁶

Po roce 1989 se továrna v Mnichově Hradišti vrátila do vlastnictví rodiny Strnadů v rámci restitučního řízení.¹³⁷ Dnes je sídlem firmy EcoGlas, a. s., výrobce technické skleněné optiky, která areál od rodiny Strnadů na počátku 90. let 20. století koupila.

Sklárny jabloneckého průmyslu

Přestože historii sklářství byla a je věnována nemalá pozornost, badatelské úsilí se zaměřuje převážně na uměleckohistorickou analýzu produkce, případně na hospodářské souvislosti výroby. Po stavební stránce bylo sklár-

nám věnováno velmi málo pozornosti a výrobním budovám se nikdo soustavně badatelsky nevěnoval. Míra poznání je proto v současnosti omezená a regionálně kolísavá.

V roce 2018, resp. 2019 byl v rámci výzkumné oblasti Industriální dědictví financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (DKRVO) zahájen dílčí výzkumný úkol věnovaný sklářství.¹³⁸ Jeho cílem je poznání, vzájemná komparace a památkové vyhodnocení průmyslových staveb a areálů daného odvětví v různých regionech. Teprve tento výzkum, který v současné době probíhá jen ve dvou krajích a v dalších je plánovaný, slibuje přinést dostatek materiálů k vytvoření komplexnějšího přehledu vývoje sklářských výrobních i doplňujících staveb a případně vytvoření jejich typologie. Z toho důvodu předkládá následující pokus o zařazení mnichovohradištské sklárny do kontextu areálů sklářské výroby pouze první dostupné – a stále ještě zlomkovité – poznatky, a tudíž si nemůže klást za cíl komplexní a definitivní zhodnocení této problematiky.

V průběhu 18. století, kdy se poprvé prosazuje produkce později zařazená mezi jablonecké zboží,¹³⁹ byla nejběžnějším typem sklárny rozměrná hutní hala s jednou pecí o šesti, častěji však osmi nebo deseti pánvích.¹⁴⁰ Rozměrná, vysoká, nezastropená hala s valbovou, později sedlovou střechou (v mladších obdobích ukončenou hřebenovými větráky) je společným znakem skláren známých z ikonografie i dodnes zachovaných budov sklářské prvovýroby. Okenní otvory bývaly umístěné vysoko v obvodových stěnách haly a postupem času se jejich rozměry zvětšovaly.¹⁴¹ Sklářská pec, obklopená pracovní plochou (tzv. verštat), byla umístěna ve středu haly, další technologie (chladič a další pece, generátory) byly rozmístěny po stranách nebo po ob-

vodu haly, případně v přístavbách po obvodu hutní budovy.

Kolem poloviny 18. století se skleněné imitace drahokamů začaly na Turnovsku vyrábět z tyčí a tyčinek z kompozičního skla;¹⁴² na konci 18. století se výroba polotovarů přenesla i do jizerskohorských skláren, které začaly tyčinky vyrábět také z levnějšího solnodraselného skla.¹⁴³ Po polovině 19. století začala poptávka po tyčovém skle výrazně narůstat (v souvislosti s první velkou konjunkturou sekaných perliček) a omezený prostor dosavadních hutních hal přestal pro jejich výrobu dostačovat; cestou k zefektivnění bylo přistavění jednoho či více běháků,¹⁴⁴ připojených k hale v závislosti na poloze pecí.

K nejstarším doloženým sklárnám s běháků patří (dnes zaniklá) sklárna v osadě Kristiánov (Bedřichov, okr. Jablonec nad Nisou), pracující od 70. let 18. století. V letech 1853–1855 byla po nástupu perličkové konjunktury rozšířena o druhou pec a dvě tažírny dlouhé 63 metrů, vybíhající kolmo z kratší stěny hutní haly. Kvůli

■ Poznámky

¹³¹ Viz Kirsch (pozn. 6), s. 74–75.

¹³² Protokol z výslechu, Oblastní úřadovna státní bezpečnosti Mladá Boleslav, 17. 3. 1948, Archiv Bezpečnostních složek: 305-166-1/17.

¹³³ Protokol z šetření, 9. 2. 1949, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Žádost firmy FLORATEX o živnostensko-právní schválení, 15. 7. 1949, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

¹³⁶ Protokol z místního šetření, 25. 7. 1949, MěÚ Mnichovo Hradiště, Stavební úřad, složka č. p. 600.

¹³⁷ Rozhovor s Alešem Přibíkem, vedoucím výrobního střediska firmy EcoGlass, a. s., 7. 11. 2019, archiv autorů.

¹³⁸ V roce 2018 byly zahájeny průzkumy skláren borskošenovské oblasti, v roce 2019 začal výzkum ve středoevropském kraji. Více viz: *Dlouhodobá koncepce rozvoje výzkumné organizace Národní památkový ústav na léta 2019–2023*, Praha 2018.

¹³⁹ Viz Kirsch (pozn. 6), s. 350.

¹⁴⁰ Viz Drahotová (pozn. 7), s. 265.

¹⁴¹ Srovnej např. huť František a huť Josef v Sázavě a hutní halu sklárny v pražské Hostivaři (ul. Sklářská).

¹⁴² Kompoziční skla byla používána od počátku pro tvarování a broušení skleněných imitací přírodních kamenů. Původně byla vyráběna v Turnově, odkud se přenesla na Jablonecko. Více viz Kirsch (pozn. 6), s. 356, a Korál, *Sklářské rozhledy* I, 1924, s. 18–19.

¹⁴³ Viz Kirsch (pozn. 6), s. 350.

¹⁴⁴ Viz e-mailovou korespondenci s Petrem Novým z Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 7. 5. 2020.

nerovnosti terénu byly dřevěné konstrukce zařízení nesené mohutnými zděnými pilíři.¹⁴⁵

Na přelomu 60. a 70. let pracovalo na Jablonecku 9 sklářských hutí,¹⁴⁶ v roce 1902 to bylo 13 hutí,¹⁴⁷ další polotovary byly dodávány z hutí na Novoborsku, v Žacléři a dalších místech.¹⁴⁸ Určení stavebního vývoje a podoby těchto skláren je otázkou budoucích průzkumů, v současnosti tak lze konstatovat jen základní typologické odlišnosti – pozici běháků vzhledem k hutní budově a jejich počet. V případě starších skláren vycházely běháky (v počtu jednoho až dvou) ze štítového průčelí (vedle Kristiánova měla toto řešení např. sklárna čp. 16 v osadě Jizerka z roku 1866,¹⁴⁹ sklárna v Dolním Maxově čp. 113 z roku 1879,¹⁵⁰ sklárna v Nové vsi nad Nisou z roku 1880 nebo tzv. dolní sklárna čp. 430 v Lučanech nad Nisou).¹⁵¹

Mnichovohradištská sklárna je zástupce druhého typu hutí, s běháky vycházejícími kolmo z okapového průčelí hutní haly, a to v počtu minimálně tří. Patřila sem např. i tzv. Horní sklárna v Lučanech n. N., čp. 568, postavená v letech 1911–1912 a zachycená na leteckém snímku v roce 1938.¹⁵² Velmi podobné půdorysné i hmotové řešení jako sklárna v Mnichově Hradišti měla továrna Roberta Schicketanze, dokončená v roce 1913 podle projektu architekta Roberta Hemmericha v části Žacléře Bobr, a také sousední sklárna rodiny Breitů.¹⁵³ Skláreny s běháky na delší straně vznikaly později než hutě prvního typu, v současné době však nelze jednoznačně říci, jaké faktory změnu zapříčinily. Nabízí se zvýšení efektivity práce v důsledku lepší organizace procesu, změna technologie výroby, lepší možnosti prostorového, ale i architektonického řešení stavby v případě vzniku nových skláren a další důvody.

Památkový význam sklárny

Sklárna Petra Kopala v Mnichově Hradišti patřila svým stavebním a architektonickým (a podle všeho i technologickým) řešením mezi moderní industriální podniky a nic nenasvědčuje, že by nějak zaostávala za výrobami největších a nejvýznamnějších firem svého odvětví. Přestože její památkový význam nelze jednoznačně vyhodnotit bez dostatečné znalosti dalších industriálních areálů daného odvětví, její hodnota je dána už tím, že je jedním z mála zachovaných, a navíc využívaných představitelů daného stavebního typu (i v době největší konjunkturny bylo hutních provozů pro výrobu polotovarů pro jablonecký průmysl jen něco kolem dvou desítek, následný politický a hospodářský vývoj způsobil hned v několika vlnách redukci jejich počtu). Navíc je sklárna v Mnichově Hradišti jediným zástupcem výroby daného průmyslového odvětví ve středočeském regionu.

Čtyři desetiletí socialismu a následné utilitární úpravy posledních tří dekád znamenaly sice kompletní ztrátu sklářské technologie a následně zastření architektonické podoby budov, téměř se však nedotkly půdorysného a hmotového rozvržení areálu, a pokud ano, tak spíše jeho doplněním než odstraněním (výjimkou jsou demolované kůlny při ohradní zdi do Jiráskovy ulice). Zachována je většina původních konstrukcí budov, včetně krovů a vysokého komína, a mezi novějšími zůstalo zachováno i několik původních výplňových prvků (některá okna, dveře, vjezdová vrata). V reliktech je zachováno i původní členění fasády.

Architektonické znehodnocení areálu způsobily nevhodné úpravy, v první řadě zateplování svislých i vodorovných konstrukcí (realizované utilitárně, bez estetizujících ambicí) a výměna výplňových prvků hned v několika fázích. Objevují se i příklady úpravy rozměrů okenních a vstupních otvorů, zdá se však, že jsou v menšině. Negativně působí i vydláždění areálu zámkovou dlažbou, případně jeho vyasfaltování, a použití betonových prefabrikátů při výstavbě ohradní zdi a některých drobnějších konstrukcí.

Tyto úpravy, degradující vizuální hodnotu areálu, jsou realizovány prvky a materiály, které nejvíce podléhají materiální i morální zkáze a jsou z podstaty určeny k relativně časté výměně a náhradě; to je i nadějí bývalé Kopalovy sklárny jako památky. Zachování zásadních konstrukcí spolu s dostatečným počtem replikovatelných prvků lze považovat za postačující základ potenciální stavebně-architektonické rehabilitace areálu. (Příkladem budiž výsledek obnovené obytné budovy čp. 600.) Funkční rehabilitace bylo při tom dosaženo opětovným využitím areálu k výrobě skla firmou EcoGlass, a. s.

Kopalova sklárna v Mnichově Hradišti je opomíjeným, téměř zapomenutým příkladem industriální stavby vystavené za účelem výroby sklářských polotovarů pro jablonecký průmysl. Ve středočeském regionu je jediná svého druhu, v celorepublikovém kontextu patří mezi desítku, maximálně dvě desítky areálů tohoto typu. Velká většina původních konstrukcí továrny je zachována, většina architektonických prvků je obnovitelná ve formě kopií; z hlediska stavební podoby je areál rehabilitovatelný. Za zcela zaniklé je nutné považovat technologie z doby výstavby sklárny a vzhledem k změně podmínek využití není reálná možnost jejich obnovy. Přesto je sklárna v Mnichově Hradišti hodnotným zástupcem industriálního areálu a měla by požívat odpovídající míry památkové ochrany.

■ Poznámky

145 Srov. Petr Nový, *Nová Louka. Kristiánov. Historie a současnost sklářských osad*, Jablonec nad Nisou 2007, a vývoj půdorysu sklárny na císařském otisku stabilního katastru: https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/coc/coc_data/0095-1/0095-1-009_index.html, vyhledáno 7. 5. 2020, a na Indikační skice stabilního katastru: https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/skici/skici/BOL/BOL119018430/BOL119018430_index.html, vyhledáno 7. 5. 2020.

146 Viz Drahotová (pozn. 7), s. 341–342. – Antonín Korál, Domácí práce v československém sklářství, *Sklářské rozhledy* II, 1925, č. 2, s. 21.

147 Viz Kirsch (pozn. 6), s. 41.

148 Viz Drahotová (pozn. 7), s. 341–342.

149 Srov. půdorys sklárny na císařském otisku z roku 1843: https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/coc/coc_data/0237-1/0237-1-020_index.html, vyhledáno 7. 5. 2020, a na indikační mapě SK z r. 1879: https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/skici/skici/BOL/BOL528018430/BOL528018430_index.html, vyhledáno 7. 5. 2020.

150 Běhák situovaný v ose průčelí hutní budovy je zachycen na letecké mapě: <https://mapy.cz/zakladni?x=15.2361721&y=50.7800414&z=20&m3d=1&height=91&yaw=-131&pitch=-45&l=0&base=ophoto&source=coor&id=15.236675%2C50.779683333333333>, vyhledáno 7. 5. 2020. Na aktuálnějších fotografiích je již jen stopa po odbourané konstrukci: <https://investujpodjestedem.cz/lokalita/byvala-sklarna-a-textilka/>, vyhledáno 13. 5. 2020. K historii Petr Nový, *Lisované sklo a krystalerie v Jizerských horách*, Desná v Jizerských horách 2002, s. 108–113.

151 Půdorys je patrný na letecké mapě: <https://mapy.cz/zakladni?x=15.2250423&y=50.7426590&z=19&l=0&base=ophoto&source=addr&id=10222481>, vyhledáno 7. 5. 2020, více v aplikaci Památkový katalog: <https://pamatkovykatalog.cz/sklarna-l-breit-cp-430-tzv-dolni-16288985>, vyhledáno 13. 5. 2020.

152 Srov. https://lms.cuzk.cz/lms/LMS_wms_02e.html?mapfile=WMSA08.1938.LIBE08.00294&viewExtent=-677950.023,-979125.458,-674427.832,-975603.268&image_dir=d:/confms/lms/WMSA08/1938/LIBE, vyhledáno 13. 5. 2020.

153 Srov. půdorys sklárny zachycený na Katastrální mapě evidenční: https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/vyc/vyc_tool/vyc_wms_01.html?mapfile=9326-1A_02_03_05_06_BM&image_dir=9326-1&aec=9326-1&maxextent=0,-8500,6947,0https://mapy.cz/zakladni?x=15.9107318&y=50.6670182&z=18&source=muni&id=2951, vyhledáno 13. 5. 2020, leteckou mapu z r. 1960: https://lms.cuzk.cz/lms/LMS_wms_02e.html?mapfile=WMSA08.1960.ZACL16.07355&viewExtent=-630766.698807,-994512.757837,-628274.510793,-992020.569846&image_dir=d:/confms/lms/WMSA08/1960/ZA CL, vyhledáno 13. 5. 2020, a pohlednici uveřejněnou v časopise IC Veselý výlet: Anonym, Žacléř, *Veselý výlet, Krkonoše* 45, zima 2016, s. 17. Dostupné také z: http://www.veselyvylet.cz/cz/pdf/veselyvylet_45_cz.pdf, vyhledáno 13. 5. 2020.